

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI**Safarova Nigora Nasilloevna** – Buxoro davlat universiteti erkin izlanuvchisi**Email:** safarovanigora28@gmail.com

Annotatsiya: O‘qituvchining pedagogik mahorati, uning malakasi, pedagogik qobiliyati pedagogik kompetensiyaning oshishiga sezirarli ta’sir ko‘rsatuvchi usullaridan biri bu doimiy kasbiy ta’lim malakalarini oshirib borishdir. Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishdagi pedagogik shart-sharoitlar, kompetentlik tushunchasining mazmun-mohiyati, kompetensiyaga asoslangan yondashuv tamoyillari yoritilgan. Ta’lim oluvchilarda kasbiy kompetentlikni pedagogik jihatdan rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatilgan. Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun egallanishi mumkin bo‘lgan pedagogik kompetentlikning rivojlanish darajasini aniqlaydigan kompetensiyalar majmuasi mazmuni va bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish yuzasidan turli xil fikr va mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: kompetentlik, kasbiy kompetentlik, kompetensiya, kasbiy bilimlar, ko‘nikma, shaxsiy tajriba, texnologiyalar, ta’lim, ta’lim standartlari.

Аннотация: педагогическое мастерство педагога, его компетентность, педагогическая компетентность одним из способов ощутимого влияния на повышение педагогической компетентности является повышение квалификации непрерывного профессионального образования. В данной статье рассматриваются педагогические условия развития профессиональной компетентности будущих педагогов, содержание понятия компетентность, принципы компетентностного подхода. Показаны пути педагогического развития профессиональной компетентности обучающихся. По содержанию комплекса компетенций, определяющих уровень развития педагогической компетентности, который может быть приобретен для будущих педагогов, и по развитию профессиональной компетентности будущих педагогов высказывались различные мнения и суждения.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, компетентность, профессиональные знания, навыки, личный опыт, технологии, образование, образовательные стандарты.

Abstract: pedagogical skills of a teacher, his competence, pedagogical competence one of the ways to have a tangible impact on the improvement of pedagogical competence is the professional development of continuing professional education. This article discusses the pedagogical conditions for the development of professional competence of future teachers, the content of the concept of competence, the principles of the competence approach. The ways of pedagogical development of professional competence of students are shown. Various opinions and judgments were expressed on the content of the set of competencies that determine the level of development of pedagogical competence that can be acquired for future teachers, and on the development of professional competence of future teachers.

Keywords: competence, professional competence, competence, professional knowledge, skills, personal experience, technology, education, educational standards.

Kirish. Yurtimizda faol, intiluvchan, iqtidorli va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlariga ega, zamonaviy bilim hamda kasblarni chuqur egallagan - bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchi bo‘lgan yoshlarni voyaga yetkazish uchun barcha shart-sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Bugungi kunda fan va texnika rivoji ta’lim va uning natijalariga

qo`yiladigan talablarni tubdan o`zgartirishni talab etmoqda. Shunga asosan, yangi avlod standartlarini yaratish pedagoglarning oldiga muhim vazifa qilib qo`yilmoqda. Hozirgi vaqtgacha yaratilgan davlat ta`lim standartlari tizimli-faoliyatli yondashuvga asoslangan, ya`ni ta`lim maskanlarining maqsadini bilim, ko`nikma va malakalarni o`zlashtirish tarzida aniqlashtirishdan iborat edi. Shu bois yangi davlat ta`lim standartlarini o`z-o`zini rivojlantirishga qaratilgan kompetent-faoliyatli yondashuvga asoslanishdan kelib chiqqan holda belgilash talab etilmoqda. Chunki oliy ta`limda tashkil etilayotgan o`quv-tarbiya jarayonining mohiyati tinglovchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini rivojlantirish emas, balki bilimlarni axborot-verbal tarzda yetkazish, ko`nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat bo`lib qolmoqda.

Bugungi kunda ta`lim nafaqat talabaning har tomonlama rivojlanishi va uning shaxsiy ehtiyojlariga, balki jamiyat ehtiyojlarini hisobga olishga ham yo`naltirilishi kerak. Ushbu maqsadga erishish uchun ta`limda kompetentsiyaga asoslangan yondashuvdan foydalanish ko`proq yordam beradi.

Shu sababli, oliy ta`limni modernizatsiya qilishning istiqbolli yo`nalishlaridan biri bu butun ta`lim tizimini takomillashtirish, uni yangi sifat darajasiga ko`tarish imkonini beradigan ta`lim amaliyotiga kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni joriy etishdir.

Shuni ta`kidlash kerakki, zamonaviy pedagogika fanida bo`ljak o`qituvchining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish muammosini o`rganishga jiddiy e`tibor qaratilmoqda, bu avlodlar o`rtasidagi bog`lovchi "bo`g`in" dir [6, 6].

Muxtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma`naviy salohiyatga ega bo`lib, dunyo miqiyosida o`z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo`sh kelmaydigan insonlar bo`lib kamol topishi, baxtli bo`lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" degan fikrlari ham mustaqil O`zbekistonimiz yoshlarini erkin fikrlashni tarkib toptirishga qaratilayotgani ham e`tibordan holi emas. Shunday ekan darslarni yangi davr talabi zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil qilish biz o`qituvchilarning oldimizdagi yuksak vazifalardan biridir.

Ushbu muammoli vaziyatdan chiqishning yagona yo`li – oliy ta`limda yangicha, ya`ni kompetent yondashuvni joriy etishdir. Kompetent yondashuv talabdan bilim va ko`nikmalarni alohida-alohida emas, balki yaxlitlikda egallashni talab etadi. Mazkur talab bilan bog`liqlikda, o`z navbatida o`qitish metodlarini tanlash tizimi ham o`zgarishga uchraydi. O`qitish metodlarini tanlash va amaliyotda qo`llash ta`lim jarayonida qo`yiladigan talablarga muvofiq keladigan kompetensiya va funksiyalarni takomillashtirishni talab etadi.

Kompetent yondashuv oliy ta`limni modernizatsiyalash nuqtai nazaridan yangi pedagogik voqilik hisoblanadi. Mazkur yondashuv doirasida amaliy faoliyat tajribasi, kompetensiya va kompetentlikni didaktik birliklar sifatida ko`rib chiqish hamda ta`limning an`anaviy uch elementi (triada) – "bilim – ko`nikma – malaka"ni oltita birlik (seksitet)- "bilim – ko`nikma – malaka – amaliy faoliyat tajribasi – kompetensiya – kompetentlik" tarzida tahlil qilish talab etiladi. Dastlab "kompetensiya" tushunchasining mohiyatini aniqlashtirib olish zarur. Kompetensiya (lotincha so`z bo`lib, erishaman, to`g`ri kelaman ma`nolarini bildiradi) – sub`yektning maqsadni qo`yish hamda unga erishish uchun tashqi va ichki zaxiralarni samarali amalga oshirishga tayyorgarligi, boshqacha qilib aytganda, bu subyektning muayyan faoliyat obyekti bilan bog`liq muammolarni muvaffaqiyatli hal etishga doir shaxsiy qobiliyatdir. Shuni alohida ta`kidlash lozimki, "kompetensiya" tushunchasiga berilgan aksariyat ta`riflar kasbiy ta`lim, kasbiy faoliyat bilan bog`liqlikda bayon etilgan. Biroq umumiy o`rta ta`lim bilan

bog'liqlikda mazkur tushuncha innovatsiya tavsifiga ega bo'lganligi sababli, uning mohiyatini aniqlashtirishga alohida ehtiyoj mavjud.

Kompetensiya – lotincha “Competentia” soʻz boʻlib, oʻzbek tilidagi lugʻaviy maʼnosi “inson yaxshi biladigan”, “tajribaga ega boʻlgan” kabi maʼnolarni bildiradi.

Kompetentlik – biron-bir ishni samarali qila olish qobiliyati, ishni bajarishda talabalarni qondira olish qobiliyati, aniq ishchi funksiyalarni bajarishda talablarni qondira olish qobiliyati[4, 16].

Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur boʻlgan bilim, koʻnikma va malakalarning egallanishi va ularni amalada yuqori darajada qoʻllay olinishidir[4, 18].

L.M.Mitina pedagogik kompetentlik – deganda predmet haqidagi bilimlar, oʻqitish metodikasi, pedagogik muloqot koʻnikma va malakasi, shuningdek oʻz-oʻzini rivojlantirish, oʻz-oʻzini takomillashtirish, oʻz-oʻzini amalga oshirish usullari va vositalarining uygʻun birlashishini tushungan[5, 320].

U pedagogik kompetentlik tuzilmasida uchta tashkil etuvchini ajratgan: faoliyatli, kommunikativ va shaxsiy. L.M.Mitina tomonidan taklif etilgan pedagogik kompetentlikni tuzilmashtirishdan kelib chiqqan holda, biz boʻlajak oʻqituvchilar uchun egallanish darajasi pedagogik kompetentlikning rivojlanish darajasini aniqlaydigan quyidagi kompetensiyalar majmuasi yetarli va zarur deb hisoblaymiz:

- **Faoliyatli yoki maxsus kompetensiya** (bilim, koʻnikma, malaka va pedagogik faoliyatni amalga oshirishning individual usullari);
- **Shaxsiy yoki kasbiy kompetensiya** (kasbiy oʻz-oʻzini takomillashtirish va oʻz-oʻzini amalga oshirishga oid bilim, koʻnikma va malakalar);
- **Kommunikativ kompetensiya** (pedagogik faoliyatni ijodiy amalga oshirishga oid bilim, koʻnikma va malaka).

Taʼlimning asosiy maqsadi mehnat bozorida raqobatbardosh, malakali, masʼuliyatli, oʻz kasbini yaxshi biladigan va tegishli faoliyat sohalariga yoʻnaltirilgan, doimiy kasbiy oʻsishga, ijtimoiy va kasbiy harakatchanlikka tayyor boʻlgan tegishli darajadagi va profildagi malakali yoshlarni tayyorlashni belgilaydi.

Bunday yoshlarni tayyorlash uchun kompetentsiyaga asoslangan yondashuvga tayanish kerak, uni amalga oshirish quyidagi maqsadlarga erishish bilan bogʻliq:

- oʻquvchining ijodiy, shaxsga yoʻnaltirilgan oʻzini oʻzi anglashi uchun qulay pedagogik shart-sharoitlarni yaratish orqali oʻrganish, oʻz taqdirini oʻzi belgilash (oʻzini oʻzi belgilash), oʻzini oʻzi tarbiyalash, oʻzini oʻzi rivojlantirish;
- oʻz axloqi, ongi, madaniy darajasini rivojlantirish ustida mustaqil ishlashga qodir talaba shaxsining maʼnaviy-axloqiy sohasini rivojlantirish;
- bitiruvchi shaxsini ijtimoiylashtirish, atrofda dunyoda (tabiat va jamiyat), oʻzgarishlar makonida voqelikni, oʻz faoliyatini oʻzgartirish yoʻllarini oʻzlashtirish, kommunikativ madaniyat, maʼnaviy-axloqiy shakllar orqali shaxsni rivojlantirish; hayotning barcha sohalarida oʻzini tutish normalarini oʻzlashtirish orqali oʻzini oʻzi belgilashni oʻrganish;
- salomatlikni taʼminlash va muhofaza qilish.

V.M.Antipova kompetentsiyaga asoslangan yondashuv tamoyillariga quyidagilarni kiritadi:

- **diagnostika**, yaʼni xulq-atvor va fikrlashda namoyon boʻladigan tashxis qoʻyilgan natijaga erishishga yoʻnaltirish;

➤ **murakkablik**, fanlararo-ta'lim va tashqi, atrof-muhit omillari va ta'sirini hisobga olish;

➤ **ko'p funksiyalilik**: kompetentsiyani bitta ko'nikma yoki xususiyat bilan tavsiflash mumkin emas, bu muammolar to'plamini hal qilish qobiliyatini anglatadi.

Ko'rib chiqilgan tamoyillar, bizning fikrimizcha, ko'p bosqichli kompetentsiya tamoyillari bilan to'ldirilishi kerak.

Ko'p bosqichli va ko'p bosqichli kompetentsiya tamoyili kompetentsiyani nafaqat hodisa sifatida, balki o'quvchi shaxsi va atrof-muhit, ta'lim jarayoni va ta'lim makonining farqlanishini hisobga olgan holda jarayon sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi.

Pedagogik kasbiy kompetentsiya muammosiga bag'ishlangan zamonaviy ilmiy va ilmiy-amaliy manbalarni o'rganish kontsepsiyaning murakkabligi, talqinlarning kengligi va xilma-xilligidan dalolat beradi [7, 396].

Muhokama va natijalar. E. F. Zeer kasbiy kompetentsiya deganda kasbiy bilimlar, ko'nikmalar to'plamini, shuningdek kasbiy faoliyatni amalga oshirish usullarini tushunadi [2, 23]. Yu. G. Tatur to'liq ta'rifni shakllantirdi... oliy ma'lumotli mutaxassisning malakasi-bu kasbiy va ijtimoiy sohada muvaffaqiyatli ijodiy (samarali) faoliyat uchun o'z salohiyatini (bilim, ko'nikma, tajriba, shaxsiy fazilatlar va boshqalarni) amalga oshirish istagi va qobiliyati (tayyorligi), ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligini anglash, ushbu faoliyat natijalari uchun shaxsiy javobgarlik, uni doimiy ravishda takomillashtirish zarurati" [9, 9]. Shu bilan birga, chet ellik tadqiqotchilar ushbu kontsepsiyani ko'pincha "chuqur bilim", "vazifani etarli darajada bajarish holati", "faoliyatni amalga oshirish qobiliyati" deb hisoblashadi.,

Shunday qilib, umuman olganda, bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasi kasbiy bilim, ko'nikma, munosabatlar, shaxsning kasbiy fazilatlar majmuasi sifatida ifodalanishi mumkin.

Hozirgi vaqtda kontsepsiyani talqin qilish bo'yicha mavjud bo'lgan turli xil fikrlarga qaramay, shuni ta'kidlash mumkinki, aksariyat mualliflar kasbiy kompetentsiyani ikki jihatdan ko'rib chiqadilar: ta'lim maqsadi sifatida va o'z kasbiy faoliyatini amalga oshiradigan o'qituvchining holatini tavsiflovchi oraliq natija sifatida.

Muallif kasbiy kompetentsiya deganda o'qituvchida aqliy xususiyatlar va holatlar tizimini shakllantirishning dinamik darajasini tushunadi, bu uning kasbiy faoliyatni amalga oshirishga nazariy va amaliy tayyorgarligining birligini va buning uchun zarur bo'lgan harakatlarni ishlab chiqarish qobiliyatini (ya'ni ko'nikma va imkoniyatlarni) aks ettiradi.

Kasbiy kompetentsiyaning mazmuni bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarlikning turli bosqichlarida tayyorligini tashxislashning ajralmas mezonidir. Shu sababli, bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasini hisobga olish alohida qiziqish uyg'otadi.

Ko'pgina tadqiqotlarda kasbiy kompetentsiyani ko'rib chiqish zamonaviy ta'limda shakllanadigan yangi kompetentsiyaga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan emas, balki o'qituvchining ushbu xususiyatini an'anaviy o'rganish doirasida - kasbiy faoliyat nazariyasi, menejment, kasbiy psixologiya va boshqalar nuqtai nazaridan amalga oshiriladi.. Bizning fikrimizcha, aynan o'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyati universitetda talabalarning kompetentsiyalarini shakllantirish darajasini belgilovchi mezonlardan biri bo'lishi kerak.

Shunday qilib, V. A. Slastenin o'z tadqiqotlarida bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasini uning kasbiy faoliyatga tayyorligini ta'minlaydigan shaxsiy kasbiy ahamiyatga ega sifat sifatida belgilaydi.

V. A. Adolf asarlarida kasbiy kompetentsiya nafaqat kasbiy muammolarni ongli ravishda hal qilishni ta'minlaydigan vosita, balki talaba shaxsini shakllantirish shartlaridan biri sifatida ham ishlaydi [1, 310].

E. P. Tonkonogaya kasbiy kompetentsiyani rasmiy maqomiga muvofiq yangi sharoitlarda pedagogik va boshqaruv funksiyalarini bajarishga tayyorlik va qobiliyatni belgilaydigan ajralmas kasbiy va shaxsiy xususiyat sifatida ko'rib chiqadi. Ushbu ta'rif asosida kasbiy sohada quyidagi fazilatlar zarur: umumiy madaniyat; shaxs va faoliyatning gumanistik yo'nalishi; muammolarni, pedagogik hodisalar va jarayonlarni tizimli ko'rish, ijodiy qaror qabul qilish qobiliyati; zamonaviy pedagogik va boshqaruv texnologiyalariga ega bo'lish, aloqa madaniyati; kasbiy sohada fikrlash va faoliyatning ijodkorligi, aks ettiruvchi madaniyatning mavjudligi.

Biroq, zamonaviy psixologik-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik olimlar o'z tadqiqotlarida "o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi" va "bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi" tushunchalarini farqlamaydilar. Ushbu toifalarni farqlash, bizning fikrimizcha, nazariy va amaliy jihatlarida ham muhimdir, chunki bu bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi o'qituvchi faoliyatining eng muhim xususiyatlaridan biriga aylanishi kerak, kasbiy va pedagogik tayyorgarlik natijasida va uning samarali faoliyatining eng muhim sharti sifatida ishlaydigan o'qituvchining ajralmas sifati[8, 386].

Kasbiy kompetensiyaning funksional rivojlanishi bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchini kasbiy shakllanishining dastlabki bosqichlarida ushbu jarayonning nisbiy avtonomiyasi mavjud va kasbiy faoliyatni mustaqil amalga oshirish bosqichida kompetentsiya tobora kasbiy muhim fazilatlar bilan birlashtirilmoqda.

Shubhasiz, talaba yoki hatto universitet bitiruvchisi kasbiy mahoratning eng yuqori darajasiga erishgan o'qituvchi sifatida qaralishi mumkin emas. Shunga qaramay, universitetda o'qish jarayonida uni kasbiy jihatdan yaxshilashga imkon beradigan fazilatlarni shakllantirish kerak.

Ko'pincha "mutaxassisning kasbiy kompetensiyasi" tushunchasi "professionallik", "pedagogik mahorat" tushunchalarining sinonimi sifatida ishlatiladi va umumiy va kasbiy bilimlarning, amaliy ko'nikmalarning, kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy fazilatlarning murakkab birlashishi sifatida qaraladi, bu o'qituvchining kasbiy sohadagi muvaffaqiyatli faoliyatini ta'minlaydi. Ushbu tushunchalarni almashtirish mumkin emas. Shu bilan birga, biz kasbiy kompetentsiya faqat ishlaydigan o'qituvchida to'liq namoyon bo'lishi mumkin degan fikrni baham ko'ramiz.

Pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi faqat yuqori ixtisoslashgan kompetensiyaning mavjudligini qabul qilib bo'lmaydi. Ta'lim sohasidagi bo'lajak mutaxassisning kasbiy mahorati barcha turdagi kasbiy kompetensiyalarning kombinatsiyasi bilan belgilanadi: maxsus, ijtimoiy, shaxsiy, individual[3, 34].

Bundan tashqari, bo'lajak o'qituvchining kompetensiyasi kasbidan, kasbiy faoliyat sohasidagi vakolatidan va psixologik-pedagogik kompetensiyasidan qat'i nazar, o'qituvchi uchun zarur bo'lgan umumiy kompetensiyaning birligi sifatida qaralishi kerak.

Shunday qilib, erkin va faol fikrlashga, o'quv jarayonini modellashtirishga, mustaqil ravishda ta'lim va tarbiyaning yangi g'oyalari va texnologiyalarini yaratishga va amalga oshirishga qodir bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish muammosi zamonaviy ijtimoiy - iqtisodiy sharoitda dolzarbdir, bu esa qo'shimcha ko'rib chiqish va tushuntirishga olib keladi. Ushbu kontseptsiyani kompetensiyaga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan ta'limni rivojlantirishning yangi uslubiy yaxlit qo'llanmasi sifatida. Chunki kasbiy

kompetentsiya bo`lajak o`qituvchi shaxsini shakllantirish jarayonining asosiy talablaridan biridir.

Xulosa. Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi xulosaga kelishimiz mumkin: pedagogikaning zamonaviy nazariyasi va amaliyotida "bo`lajak o`qituvchining kasbiy kompetentsiyasi" pedagogik toifasini aniqlashga yagona yondashuv shakllantirilmagan, bu esa ushbu kontseptsiyani kompetentsiyaga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan ta`limni rivojlantirishning yangi uslubiy yaxlit yo`nalishi sifatida qo`shimcha ko`rib chiqish va takomillashtirishni belgilaydi. Chunki kasbiy kompetentsiya bo`lajak o`qituvchining shaxsini shakllantirish jarayonining asosiy talablaridan biri hisoblanadi.

Bo`lajak o`qituvchining kasbiy kompetentligini tarkib toptirish uchun pedagogik oliy ta`limda tub o`zgarishlarni amalga oshirish kerak. Oliy ta`lim Davlat ta`lim standarti, o`quv dasturi va darsliklarni takomillashtirish yo`nalishida muayyan ishlar olib borilayotgan bir paytda, mavjud an`anaviy mazmundan voz kechish qiyin kechsa-da, ta`lim mazmunini yanada aniqlashtirish lozim bo`ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя - Красноярск:Изд-во Краснояр. гос. ун-т, 1988. - 310 с.
2. Зеер Э., Сыманюк Э. Компетентный подход к модернизации профессионального образования // Высшее образование в России. - 2005. - № 4. - С. 23-30.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования [Текст] / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. - 2003. - № 5. - С. 34-42.
4. Муслимов Н.А. Уразова М.Б. Эшпулатов Ш.Н. (2013). Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. – Фан ва технология нашриёти.
5. Митина Л.М. (2004). Психология труда и профессионального развития учителя. – М. Академия.-320 с.
6. Петров А.Ю. Профессиональная компетентность: понятийно-терминологические проблемы // Alma mater (Вестник высшей школы). - 2004. - № 10. - С. 6-10.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация // Пер. с англ. - М.: 2002. - 396 с.
8. Развитие профессионализма преподавателя высшей школы: Учебно-методическое пособие / Под научн. ред. А.А. Деркача. - М.: Изд-во РАГС, 2007. - 386 с.
9. Татур Ю.Г. Компетентный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: Материалы ко второму заседанию методологического семинара. - М., 2004.
10. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Co operation (CDCC) a Secondary Education for Europe. Strasburg, 1997.